

The Coexistence of Khalvat and Jalvat in Traditional Iranian Housing Case Study: Totonchi House - Shiraz

Aliakbar Heidari*
Vahid Tavakolian**

شهریاران

Vol 60, Summer 2025

Traditional Iranian houses represent a rich embodiment of vernacular architecture, reflecting not only functional dwelling requirements but also the cultural, social, religious, and spiritual values of Iranian society. Central to their spatial organization are the concepts of khalvat (privacy/seclusion) and jalvat (publicness/openness), which structure domestic spaces along a continuum rather than as rigidly opposing categories. Khalvat refers to secluded areas designed for repose, concentration, and private family activities, characterized by controlled access, whereas jalvat encompasses public or semi-public spaces intended for social interaction, reception of guests, and collective activities. This study investigates how these concepts are manifested within the spatial organization of traditional Iranian houses, with a focus on identifying physical and spatial indicators that define privacy and publicness.

The research employs a mixed-methods approach, combining qualitative analysis and space syntax techniques. Initially, semi-structured interviews were conducted with sixteen academic experts in Iranian architecture, using the Delphi technique and theoretical saturation to extract key indicators influencing khalvat and jalvat. Qualitative content analysis revealed seven primary indicators: spatial hierarchy, territorial definition, spatial location, visibility and visual control, spatial dimensions and proportions, lighting, and decorative elements. Subsequently, these indicators were examined in the Totonchi House in Shiraz, a representative Qajar-era residence, through field surveys, plan analysis, and spatial assessment using space syntax methods.

Findings demonstrate that khalvat and jalvat manifest along a multilayered spectrum rather than as a strict binary. Public spaces, such as the central courtyard and the shahneshin (main reception hall), occupy central or axial locations, feature generous scale, abundant natural light, and rich ornamentation, and serve as primary venues for social interaction, collectively embodying jalvat. In contrast, private spaces such as the gooshvareh and kitchen are located in inner, secluded zones with controlled access, smaller scale, limited visual exposure, and subdued decoration, representing the strongest expression of khalvat. Intermediate spaces—including sedari rooms, verandas, and ancillary areas—demonstrate spatial flexibility, alternating between public and private characteristics depending on use, time, and occupants, highlighting the dynamic adaptability of traditional residential design.

Keywords: Khalvat, Jalvat, Traditional Iranian House, Totonchi House, Shiraz

* Corresponding Author: Associate Professor, Department of Architecture, Faculty of Technology and Engineering, Yasuj University, Yasuj, Iran.
Aliakbar_heidari@yu.ac.ir
0000-0002-2188-1850

** Instructor, Department of Architecture, Darab Branch, Islamic Azad University, Darab, Iran.
vahidtavakolian03@gmail.com

Research Methodology

The present study is classified as fundamental-applied in terms of its objective and qualitative-analytical in nature, employing a mixed-methods approach. In the first stage, in order to develop a coherent theoretical framework and to extract the indicators influencing the manifestation of the concepts of khalvat and jalvat, the Delphi technique and the method of theoretical saturation were utilized. For this purpose, semi-structured interviews were conducted with 16 university faculty members holding the academic rank of associate professor or higher, all of whom possessed academic expertise and research experience in the field of Iranian architecture. The number of participants was determined based on reaching theoretical saturation, meaning that the interview process continued until no new concepts emerged from the collected data.

All interviews were audio-recorded, fully transcribed, and subsequently analyzed using qualitative content analysis tools. To identify the frequency and prominence of key concepts, the software Word it Out was employed to generate word clouds and highlight recurring themes. Based on this analysis, a set of primary indicators was identified, including spatial hierarchy, territorial definition, spatial location, visibility and visual control, spatial dimensions and proportions, lighting, and decorative elements. These indicators formed the analytical framework for evaluating the manifestation of khalvat and jalvat in traditional Iranian residential architecture.

In the second stage, to examine these indicators in an objective and physical manner, the space syntax method was adopted as an effective tool for analyzing spatial structure. This method enables the assessment of spatial connectivity, accessibility, and depth, providing insights into the relational organization of spaces. The selected case study was the historic Totonchi House in Shiraz, chosen due to its adherence to the classical typology of traditional Iranian houses, its multi-courtyard configuration, spatial diversity, and the feasibility of on-site documentation. Field surveys, plan analysis, and the examination of physical and spatial characteristics constituted the basis of the final analysis, allowing for a comprehensive evaluation of how the concepts of khalvat and jalvat are embodied within the spatial structure of the house.

Results

The findings of the study indicate that the concepts of khalvat (privacy) and jalvat (publicness) in the Totonchi House are not manifested as a strict binary opposition, but rather as a continuous and multilayered spectrum within the spatial structure of the house. Analysis of the spatial hierarchy revealed that more public spaces are located at shallower spatial depths with easier and more direct access, while private spaces are organized within deeper layers characterized by controlled and restricted accessibility. Similarly, the shahneshin (main reception hall), due to its privileged position along the principal façade, generous dimensions, ample natural lighting, and rich decorative elements, is clearly situated within the domain of jalvat. This space functioned as a representational area intended for receiving guests and hosting formal gatherings, reinforcing its public and outward-oriented character.

In contrast, spaces such as the gooshvareh and the kitchen (matbakh), owing to their location within the inner, more secluded zones of the house, limited visual exposure, smaller scale, and controlled access, display the strongest manifestation of khalvat. The gooshvareh, regarded as the most private space in the house, was primarily used for rest and strictly personal activities. Likewise, the kitchen, with its specific functional role and limited spatial connections to other areas, falls within the realm of private and inward-oriented spaces.

The findings further demonstrate that many spaces within the house—including sedari rooms, verandas (ivans), and ancillary rooms—possess a flexible and dual nature. Depending on the time of use, type of activity, and composition of occupants, these spaces can simultaneously embody characteristics of both khalvat and jalvat. Such spatial flexibility represents one of the most distinctive features of traditional

Iranian architecture, enabling responsiveness to the changing needs of the household over time.

Analysis of lighting and decorative indicators also revealed a clear differentiation between private and public realms. Jalvat spaces are characterized by greater access to natural light, larger openings, and more elaborate ornamentation, whereas khalvat spaces are defined by subdued lighting, simpler decorative treatment, and human-scaled proportions. These contrasts play a direct and significant role in reinforcing the spatial perception and experiential distinction between khalvat and jalvat within the traditional Iranian house.

Conclusion

The present study aimed to investigate the manner in which the concepts of khalvat (privacy) and jalvat (publicness) are manifested in the architecture of traditional Iranian houses, using the Totonchi House in Shiraz as a case study. The findings demonstrate that these concepts do not exist as absolute and opposing categories, but rather emerge as a continuous and multilayered spectrum within the spatial system of traditional dwellings. The analysis of the seven key indicators—spatial hierarchy, territorial definition, spatial location, visibility and visual control, spatial dimensions and proportions, lighting, and decorative elements—revealed that each of these factors plays a direct role in determining the degree of publicness or privacy of spaces and, consequently, the manifestation of khalvat and jalvat.

The results indicate that spaces such as the courtyard and the shahneshin exhibit the strongest expression of jalvat due to their central and axial positions, appropriate scale and spatial proportions, abundant natural lighting, and prominent decorative features. The courtyard, located at the geometric and functional core of the house, functions as the primary axis of spatial connections and collective activities, enabling simultaneous presence and extensive social interaction among occupants and guests. Likewise, the shahneshin, with its privileged location along the main façade, multiple openings, and elaborate ornamentation, provides a distinguished space for hosting guests and communal events, thereby reinforcing the social and representational character of the house.

In contrast, the kitchen (matbakh) and the gooshvareh, as the most private spaces within the house, clearly embody the concept of khalvat. Their limited accessibility, greater spatial depth, reduced visual exposure, and restricted openings emphasize their inward-oriented and secluded nature. The gooshvareh served as a space for entirely personal and family-related activities, while the kitchen, with its specialized function and confinement to everyday domestic tasks—traditionally associated with the women of the household—constitutes a clear example of the inner domain (andaruni) in traditional Iranian residential architecture.

Beyond these polar spaces, the majority of other spaces within the house demonstrate a high degree of spatial flexibility. Depending on the type of activity, timing of use, and number and identity of users, these spaces can alternately or simultaneously manifest qualities of both khalvat and jalvat. This spatial adaptability represents one of the fundamental characteristics of traditional Iranian architecture, enabling it to respond effectively to diverse family needs, social relationships, and changing functional requirements. Such an approach illustrates that the design of traditional houses was not confined to a rigid public-private dichotomy, but rather constituted a dynamic and layered spatial system capable of accommodating everyday life as well as social interactions.

Architectural analysis further revealed that spatial dimensions and proportions, lighting conditions, and decorative treatments play a decisive role in reinforcing the perception of khalvat and jalvat. Public and communal spaces, characterized by larger scale, greater access to natural light, and rich ornamentation, enhance opportunities for social presence and interaction, thereby contributing to the

realization of jalvat. Conversely, private spaces defined by smaller scale, subdued lighting, and minimal decoration create suitable conditions for retreat, tranquility, and privacy, strengthening the sense of khalvat. Ultimately, the results of this research emphasize that traditional Iranian residential architecture, through the definition of polar spaces alongside a wide range of intermediate zones, not only reflects cultural and social values such as respect for privacy, family structure, and social relations, but also provides flexibility and adaptability in spatial performance. The Totonchi House, as a representative example of Qajar-era residential architecture, clearly illustrates the intrinsic relationship between spatial structure and the fundamental concepts of khalvat and jalvat. As such, it offers valuable insights and practical guidance for the design of culturally responsive, flexible, and socially oriented spaces in contemporary Iranian architecture.

Reference

Holy Quran

Altman, Iron (2003) *Environment and Social Behavior: Solitude, Personal Space, Territory, Crowding*, translated by Ali Namazian, Tehran, Shahid Beheshti University.

Eslami, Motaharah; Peyvastehgar, Yaqowb; Heidari, Ali Akbar (2023) "Application of the concept of tranquility in contemporary houses of Kerman (Different dimensions of the formation of tranquility in two apartment and independent courtyard models)", *Iranian-Islamic City Studies*, Volume 14, No. 51, pp. 95-112.

Heidari, Ali Akbar; Peyvastehgar, Yaghowb; Kiaie, Maryam (2016-a) "Measuring the functional efficiency of space in various types of spatial organization of medical buildings using the space syntax technique (Case study: Measuring the location of nursing stations in the inpatient ward)", *Iranian Scientific Association of Architecture and Urban Planning*, No. 12, pp. 149-162.

Heidari, Ali Akbar; Peyvastehgar, Yaghowb; Kiaie, Maryam (2016-b) "Analysis of the Granularity of Residential Blocks from a Criminological Perspective Using the Spatial Syntax Technique", *Fine Arts*, No. 3, pp. 91-101.
10.22059/jfaup.2016.61105

Heidari, Ali Akbar; Peyvastehgar, Yaghowb; Kiaie, Maryam (2017) "Investigating the role of the courtyard in the spatial configuration of mosques in order to improve functional efficiency using the spatial arrangement method", *Fine Arts*, No. 3, pp. 91-104.
10.22059/JFAUP.2017.64779

Heidari, Ali Akbar; Peyvastehgar, Yaghowb; Mohebnejad, Sara; Kiaie, Maryam (2018) "Evaluation of methods of creating privacy in three systems of large, small and small-scale construction in Iranian-Islamic housing configuration using the technique of space syntax", *Iranian Restoration and Architecture*, Year 8, Issue 16, pp. 51-68.
20.1001.1.23453850.1397.8.16.5.2

Heidari, Ali Akbar and Malihe Taghipour (2018) "Analysis of Privacy in Traditional Houses Based on the Mass-to-Space Ratio (Case Study: Single-Yard Houses in Hot and Dry Climates)", *Hot and Dry Climate Architecture*, Volume 6, Issue 8, pp. 77-99.
20.1001.1.26453711.1397.6.8.4.4

- Lang, John (2002) *Creating Architectural Theory: The Role of Behavioral Sciences in Environmental Design*, translated by Alireza Ainifar, Tehran, University of Tehran Publishing and Printing Institute.
- Mansouri, Ali (2010) "Hijab and Covering in Iranian-Islamic Urban Planning (Field Research Example: Old Texture of Shiraz City)", *Housing and Rural Environment*, No. 130, pp. 38-49.
- Memarian, Gholamhossein. (2002). *The Syntax of Architectural Space*. Soffe, Volume 12, Number 2: 75-83
- Morteza, Hisham (2008) *Traditional Principles of Construction in Islam*, translated by Abolfazl Meshkin and Kiyomars Habibi, Tehran, Urban Planning and Architecture Study and Research Center.
- Nahj al-Balagha (2000), translated by Mohammad Dashti, Qom, famous.
- Najm al-Din Razi (1973) *Mersad al-Abad*, Tehran, published by Mohammad Amin Riahi.
- Naseri Azghandi, Hassan et al. (2023) "Distinguishing aspects of architectural privacy components influenced by differences in lifestyles in Eastern and Western cultures," *Iranian-Islamic Urban Studies*, Volume 14, No. 54, pp. 63-81.
- Nasiri, Negar (2019) "A Comparative Study of the Concept of Solitude in the Iranian Introverted Home and the Western Extroverted Home", *Fine Arts*, No. 39, pp. 37-46. 10.22059/jfaup.2018.68319
- Nikpanah, Mansour and Ebrahim Nouri (2016) "Solitude in the Desert of the Heart, Iqbal's Most Prominent Advice for Mystics", *Subcontinental Studies*, No. 27, pp. 147-164. 10.22111/jsr.2016.2587
- Omdiradi, Somayeh et al. (1403) "Reading and analyzing the qualitative components that affect the perception of space in traditional houses in Yazd (Comparative study: Rasoulia House and Mortaz House)", *Iranian-Islamic Urban Studies*, Volume 15, No. 6, pp. 47-70.
- Omdirdi, Somayeh; Davoudi, Somayeh; Mehdipour; Hossein (2024) "Reading and analyzing the qualitative components affecting the perception of space in traditional houses in Yazd (Comparative study: Rasoulia House and Mortaz House)", *Iranian-Islamic Urban Studies*, Volume 15, No. 6, pp. 47-70.
- Parsay Bukharai, Khwaje Mohammad (1975) *Qudsiyyah (Words of Baha' al-Din Naqshband)*, introduction, corrections and commentary by Ahmad Taheri Iraqi, Tehran, Tahori.
- Pakzad, Jahanshah (2003) "Phenomenology of the Facade of Residential Buildings and the Development of Expectations from It", *Fine Arts*, No. 14, pp. 51-62.
- Soltanzadeh, Hossein (1997) *Tabriz, Solid Brick in Iranian Architecture*, Tehran, Cultural Research Office.
- Sharifani, Mohammad and Mohammad Marefat (2023) "Representation of Spiritual Values in Islamic Architecture Focusing on Residential Space", *Iranian-Islamic City Studies*, Volume 14, Issue 53, pp. 1-20.
- Tarqi, Mohammad Ali (1970), *Khayyam Arabic-Persian Dictionary*, Tehran, Khayyam Bookstore.
- Zafarnavaei, Khosrow (2010) "Solitude in Islamic Mysticism", *Quarterly of Religions and Mysticism*, 7th year, No. 25, pp. 107-129.

همنشینی خلوت و جلوت در مسکن سنتی ایرانی (نمونه موردی: خانه توتونچی - شیراز)

علی اکبر حیدری^{*}، وحید توکلیان^{**}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۲۸ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۰۶

نوع مقاله: پژوهشی - ۴۴-۲۵

چکیده

خانه‌های سنتی ایرانی به عنوان پدیده‌های کالبدی، بازتاب‌دهنده ارزش‌های فرهنگی، اجتماعی و معنایی جامعه هستند و سازماندهی فضایی آنها همواره مبتنی بر اصولی چون خلوت و جلوت صورت گرفته است. خلوت به فضاهایی اشاره دارد که برای فعالیت‌های خصوصی و آرامش اعضای خانواده در نظر گرفته شده و دسترسی به آن محدود است، در حالی که جلوت، فضایی عمومی و نیمه‌عمومی را نشان می‌دهد که امکان تعامل اجتماعی و حضور مهمانان را فراهم می‌کند. با وجود اهمیت این مفاهیم، پژوهش‌های پیشین عمدتاً به توصیف‌های پراکنده بسنده کرده و تحلیل جامع و نظام‌مند شاخص‌های فضایی و کالبدی خانه‌های سنتی برای سنجش نمودپذیری خلوت و جلوت کمتر مورد توجه قرار گرفته است.

هدف اصلی پژوهش حاضر، بررسی و تحلیل چگونگی نمودپذیری مفاهیم خلوت و جلوت در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایرانی است. در این راستا، ابتدا با استفاده از روش دلفی و به شیوه اشباع نظری، چارچوب نظری تحقیق شامل شاخص‌هایی چون سلسله‌مراتب، قلمرو، مکان‌یابی، قابلیت دید، ابعاد و تناسبات فضایی، نور و تزئینات استخراج شد. سپس با بهره‌گیری از روش نحو فضا و ابزار تحلیل کالبدی، این شاخص‌ها در نمونه موردی خانه توتونچی در شیراز بررسی شد. نتایج تحلیل نشان داد که فضاهای حیاط و شاه‌نشین به طور واضح ویژگی‌های جلوت را تجلی می‌دهند، در حالی که فضاهای مطبخ و گوشواره، خصوصی‌ترین بخش‌ها بوده، نمود خلوت در آنها بیشترین است. سایر فضاها با توجه به کارکرد و زمان استفاده، توانایی انعطاف‌پذیری و هم‌زمان نمود خلوت و جلوت را دارند.

واژه‌های کلیدی: خلوت، جلوت، خانه سنتی ایرانی، خانه توتونچی و شیراز.

مقدمه

فضاهای معماری، پدیده‌هایی کالبدی هستند که بسیاری از خصوصیات فرهنگی، اجتماعی و تمدنی جامعه را بازتاب می‌نمایند (امیدواری و دیگران، ۱۴۰۳: ۵۲). در میان ابنیه سنتی ایران، خانه به عنوان یکی از اصلی‌ترین موضوع‌های معماری، منعکس‌کننده اصولی است که همواره مورد تأکید سازندگان آن قرار داشته و به شکل‌های متفاوتی نمود یافته است (سلطان‌زاده، ۱۳۷۶: ۷۹). یکی از این اصول، مفهوم خلوت در معماری سنتی ایرانی است که در دو بعد کالبدی و معنایی و در قالب ایجاد کیفیاتی چون حریم و محرمیت فضایی تجلی می‌یابد (ناصری ارغندی و دیگران، ۱۴۰۲: ۷۲). خانه که به تعبیر قرآن، محل سکنه و آرامش است، در واقع تجلی‌گاه «خلوت» محسوب می‌شود. این موضوع در خانه‌های سنتی صرفاً با تخصیص چند فضا به خلوت محدود نمی‌شود، بلکه کل فضای خانه بر اساس سلسله‌مراتبی از خلوت شکل گرفته است که بسته به عملکرد و موقعیت قرارگیری فضا، به اشکال مختلف بروز می‌یابد (اسلامی و دیگران، ۱۴۰۲: ۷۷).

در مقابل خلوت، مفهوم «جلوت» قرار دارد که به معنای توجه به برون در عین مراقبت از درون است و در اندیشه اسلامی با عنوان «سیر در آفاق» نیز مورد توجه قرار گرفته است. این مفهوم، پاسخی است به نیاز انسان در تعامل با دیگران و خودشکوفایی. از این‌رو خانه، علاوه بر ایجاد امکان خلوت و پاسخ به نیازهای انفسی ساکنان، باید فضاهایی نیز فراهم آورد که امکان بروز نیازهای آفاقی فرد و فعالیت‌های جمعی و اجتماعی را فراهم کند (شریفانی و معرفت، ۱۴۰۲: ۱۴).

با وجود اهمیت این دو مفهوم، پژوهش‌های پیشین بیشتر به توصیف‌های پراکنده و غیر سیستماتیک پرداخته‌اند و کمتر به تحلیل جامع شاخص‌های کالبدی

و فضایی برای سنجش نمودپذیری خلوت و جلوت توجه شده است. فقدان چنین مطالعاتی موجب شده است که امکان درک علمی و کاربردی از نحوه تجلی این دو مفهوم در معماری خانه‌های سنتی محدود باشد و استفاده از اصول آن در طراحی‌های معاصر فرهنگ‌محور با دشواری مواجه شود.

هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل چگونگی نمودپذیری مفاهیم خلوت و جلوت در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایرانی است. برای تحقق این هدف، نخست چارچوب نظری شامل شاخص‌هایی چون سلسله‌مراتب، قلمرو، مکان‌یابی، قابلیت دید، ابعاد و تناسبات فضایی، نور و تزئینات تدوین شد. سپس با استفاده از روش نحو فضا و ابزار تحلیل کالبدی و فضایی، این شاخص‌ها در نمونه موردی خانه توتونچی در شیراز بررسی شد. انتخاب این خانه به دلیل پیروی از الگوی کلاسیک معماری سنتی ایرانی، چندحیطه بودن، تنوع فضاها و امکان برداشت میدانی، امکان تحلیل دقیق و شفاف ساختار فضایی و تجلی مفاهیم خلوت و جلوت را فراهم آورد. پرسش اصلی تحقیق به شرح زیر ارائه شده است: وجوه نمودپذیری مفاهیم خلوت و جلوت در معماری چگونه است و هم‌نشینی این دو مفهوم متضاد در ساختار عملکردی و فضایی خانه‌های سنتی ایران به چه شکل است؟

این پژوهش تلاش می‌کند ضمن شناسایی فضاهایی که بیشترین ویژگی‌های خلوت و جلوت را دارند، انعطاف‌پذیری سایر فضاها را نیز بررسی کند و نشان دهد که چگونه معماری خانه‌های سنتی ایرانی با طراحی سلسله‌مراتبی و چندلایه، توانسته است ضمن پاسخگویی به نیازهای کارکردی و اجتماعی، امکان حضور و تعامل اجتماعی را در فضاهای عمومی فراهم کرده، در عین حال خلوت‌گزینی در فضاهای خصوصی

که به صورت فرایندی دیالکتیکی در حال تغییر است (همان: ۱۴). در نگاه وستین، خلوت استقلال فردی را تأمین می‌کند و به خودارزیابی کمک می‌کند؛ ارتباطات را محدود و از آن محافظت می‌کند (لنگ، ۱۳۸۱: ۱۶۶).

بنا به آنچه عنوان شد، در ارتباط با مفهوم خلوت، دو دیدگاه قابل بررسی است: در دیدگاه نخست، در بعد ظاهری مدنظر قرار دارد که به جدایی فرد یا گروهی از دیگران تأکید دارد و به معنای خلوت ظاهری است. این دیدگاه بیشتر در میان اندیشمندان غربی و تاحدودی عرفای اسلامی قابل مشاهده است. اما در دیدگاه دوم، خلوت در درون و سیر در انفس مدنظر قرار دارد که با عنوان خلوت باطنی معرفی می‌شود. این دیدگاه در تفکر اسلامی به عنوان وجه غالب مفهوم خلوت مطرح بوده، راه رسیدن به خدا از این طریق امکان‌پذیر خواهد بود.

جلوت

جلوت به معنای نمایان نمودن و نمایش دادن است (ترقی، ۱۳۵۹: ۱۴۶). در فرهنگ فارسی عمید و لغت‌نامه دهخدا به معنای آشکار و پیدا و در مقابل خلوت آمده است. فعل آن «تجلی» و به معنی گشوده و منفک شدن و نیز روشن و آشکار شدن است (همان: ۱۱۴). در تفکر اسلامی، تجلی خداوند در آفاق، نمودی از جلوت الهی است که در آیات زیادی از قرآن از جمله آیه ۳ سوره ملک، آیات ۲ و ۳ سوره اعلی و آیه ۱۱۵ سوره بقره، این موضوع به وضوح مورد تأکید قرار گرفته است. همچنین در کلامی از امیرالمؤمنین علی^(ع) آمده است: «سپاس خدای را که برای آفریده‌هایش به وسیله آفریده‌اش تجلی نمود» (نهج البلاغه، ۱۳۷۹: خطبه ۱۰۶).

تجلی خداوند در انفس نیز در آیه ۲۹ سوره حجر بیان شده است: «پس چون

را نیز تضمین نماید. نتایج این تحقیق می‌تواند پایه‌ای برای طراحی مسکن معاصر فرهنگ‌محور، انعطاف‌پذیر و پاسخگو به نیازهای فردی و جمعی باشد.

مبانی نظری پژوهش خلوت

خلوت، کلمه‌ای عربی و به معنای تنهایی و گرد آمدن در پنهان با کسی است (ترقی، ۱۳۵۹: ۱۷۶). در لغت‌نامه‌های فرهنگ جامع دهخدا، معین و عمید، این مفهوم به معنای تنهایی، پنهان، فاقد ازدحام و شلوغی، انزوا، ترک مخالفت با مردم و مداومت در ذکر خدا آمده است. فعل آن تخلی و به معنای منزوی شدن (همان: ۱۱۴)، خالی کردن خود از غیر و آزاد شدن از محیط پیرامون است (نصیری، ۱۳۸۸: ۳۸). خداوند با ذکر داستان‌ها و مثال‌هایی از انبیای الهی در سوره‌های اعراف، مریم و زمل که به خلوت‌نشینی موسی، ذکریا و پیامبر اکرم اشاره دارند، به تأکید اسلام نسبت به خلوت و معنا و مفهوم آن پرداخته است. بنا به این آیات، خلوت، راه تزکیه و عبادت و جلب رضایت خداست و موجب اجر و ثواب می‌شود.

در عرفان نیز خلوت دارای معانی و مفاهیم خاص خود است. ابن عربی، حقیقت خلوت را گفت‌وگوی سری با حق می‌داند، به نحوی که جز حق را نبیند (ر.ک: ظفر نوایی، ۱۳۸۹). خلوت از دیدگاه اقبال لاهوری نیز تعمق در درون و غور باطنی (سیر فی الانفس) است (نیک‌پناه و نوری، ۱۳۹۵: ۱۵۶). این واژه در مغرب‌زمین بیشتر با مفهوم خلوت ظاهری تعریف می‌شود. به گفته کلوبین، خلوت، حفاظتی برای انسان ایجاد می‌کند که فرد برای دوری از نفوذ و قدرت دیگران از آن استفاده می‌کند (آلتمن، ۱۳۸۲: ۲۶). به بیانی دیگر خلوت، فرآیند نظارت بر مرز خود و دیگری است

آراسته شد، دمیدم در آن از روحم. پس بیفتید برای او سجده کنندگان» (حجر/ ۲۹). این آیه به غایت آفرینش انسان و نفخه روح الهی اشاره دارد که در کالبد خاکی انسان تجلی می‌یابد. بنابراین جلوت خداوند، چه در آفاق و چه در انفس، به مفهوم حضور حق تعالی در جهت آگاهی و بیداری انسان است. این در حالی است که در آیات ۳۶ تا ۳۸ سوره نسا، تعبیر دیگری از جلوت به معنای جلوه‌گری، تظاهر و تفاخر آورده شده است که مفهومی نمایشی داشته، از نظر اسلام مذموم شمرده می‌شود. در عرفان نیز عرفایی چون اقبال لاهوری و خواجه بهاءالدینی، جلوت را به معنای حضور در جمع و ارتباط اجتماعی با دیگران معرفی نموده‌اند: «... باطن سالک در مشاهده اسرار حق باشد و خود به ظاهر با خلق باشد و خلوت در انجمن یا خلوت در جلوت همان است» (پارسای بخارایی، ۱۳۵۴: ۵۷).

در نگاه اندیشمندان غربی، به مسئله جلوت با مفهوم حضور اجتماعی اشاره شده است. در همین ارتباط، لنگ معتقد است که قرارگاه‌های رفتاری باید مکان‌هایی برای حضور و تعاملات میان مردم باشند (لنگ، ۱۳۸۱: ۴۶). بنابراین فرایند اجتماع‌پذیری با برقراری تعامل و ارتباطات اجتماعی بین افراد، موجب بروز ویژگی‌های فردی و اجتماعی آنها شده و این موضوع، وجوهی از نمود جلوت در زندگی فردی و اجتماعی انسان‌ها به شمار می‌رود.

بنا به آنچه عنوان شد، مفهوم جلوت در دو بعد ظاهری و باطنی قابل بررسی است که در بعد ظاهری به نمایش انسان و داشته‌های او در برخورد با دیگران مربوط است و در بعد باطنی، تجلی صفات خداوند در کالبد انسان مدنظر قرار دارد. بنابراین تعریف جلوت در نگاه انسان هم می‌تواند دارای بعدی منفی و مذموم باشد و هم می‌تواند جنبه‌ای مثبت و معنوی داشته باشد.

خلوت و جلوت در معماری و مسکن

خلوت به عنوان یکی از شاخص‌های مطرح در ارزش‌گذاری خانه، در فرهنگ‌های مختلف همواره مورد توجه بوده و به مثابه مفهومی پرتکرار در معماری مسکن، باعث بروز فرم‌ها و فضاهایی نمادین شده است (نصیری، ۱۳۸۸: ۳۷). در بیانی از حضرت علی^(ع) آمده است: «چندی در خانه‌های خویش بمانید و به خودسازی و زدودن اختلافات داخلی همت گمارید» (نهج البلاغه، ۱۳۷۹: خطبه ۱۶). این موضوع بر لزوم داشتن فضای خلوت در خانه تأکید دارد و هدف از این کار را نخست، خودسازی و ارتباط با معبود و دوم، رفع اختلافات داخلی برای افزایش ارتباطات اجتماعی می‌داند.

در مسکن سنتی با عرصه‌بندی فضا به دو بخش خصوصی و عمومی، فضاهای اندرونی و بیرونی به وجود می‌آمد. فضاهای خصوصی در نقاطی از خانه شکل می‌گرفت که از دید افراد غریبه و مهمانان مصون بماند و به این ترتیب با ایجاد حریم، پناهگاهی امن برای اهل خانه فراهم می‌آورد (مرتضی، ۱۳۸۷: ۱۴۶؛ منصوری، ۱۳۸۹: ۴۱). از دیگر راهکارهای ایجاد فضای خلوت در خانه، توجه به ابعاد، تناسبات و کیفیات نور بود. در همین ارتباط نجم‌الدین رازی عنوان می‌دارد که اتاقی که به خلوت اختصاص می‌یابد، می‌بایست کوچک، خالی و تاریک باشد و بر در آن، پرده‌ای افکنده شود تا هیچ نور و صدایی وارد اتاق نشود (نجم‌الدین رازی، ۱۳۵۲: ۲۸۲-۲۸۳). بنابراین دنج بودن فضا، سادگی آن، پرهیز از تزئینات زیاد و دور از چشم نامحرم بودن، از جمله عواملی هستند که در ایجاد فضای خلوت در خانه تأثیرگذار بودند.

نقطه مقابل خلوت، جلوت است که به معنای نمایش و حضور است. اما در ساخت معماری سنتی، به دلایلی چون تواضع و فروتنی ناشی از تفکر اسلامی و نیز اعتقاد

احترام حضور او، دوچندان نمود می‌یافت که این امر نیز ریشه در اهمیت تکریم مهمان در فرهنگ ایرانی اسلامی دارد. بنابراین جلوت در معماری مسکونی با افزایش تزئینات در حوزه بیرونی، استقرار فضای میهمان در مراکز ثقل هندسه پلان، افزایش چشم‌انداز به میان‌سرا و افزایش سطح بازشوها و نورگیری آن (برای احترام هرچه بیشتر به مقام میهمان در خانه) شکل می‌گرفت.

در ادامه به قیاس تطبیقی تجلی دو مفهوم خلوت و جلوت در معماری مسکونی به لحاظ مفهومی و ویژگی‌های فضای کالبدی پرداخته شده است (جدول ۱).

به اینکه خلق کردن تنها منحصر به خداوند است، از هرگونه جلوه‌گری و خودنمایی در ساخت خانه پرهیز شده و در این راه، انسان خود را تنها صنعت‌گری سازنده می‌پنداشت (پاکزاد، ۱۳۸۲: ۵۸). با این حال اگر در جایی قرار بر جلوت دادن و نمایش دادن بود، این کار در پشت یک حجاب به نام دیوار و در فضای درونی خانه و فقط برای اهل خانه شکل می‌گرفت. در همین حال نیز هدف از این جلوت دادن، نه برای نمایش دادن صرف، بلکه به منظور ایجاد زمینه لازم برای حضور معنادار انسان در خانه شکل می‌گرفت. این موضوع به‌ویژه در مکانی که برای حضور مهمان در نظر گرفته می‌شد، به

جدول ۱- مقایسه خلوت و جلوت در معماری به لحاظ مفهومی و کالبدی

جلوت	خلوت	
به معنای آشکار و جمعی	به معنای پنهان و تنهایی	به لحاظ مفهومی
در حوزه اجتماعی است.	در حوزه فردی است.	
سیر آفاقی دارد.	سیر انقسی دارد.	
دارای ثبات بیشتری است.	دارای ثبات کمتری است.	
با مفاهیمی چون نمایش، حضور جمعی و تعاملات اجتماعی، قرابت معنایی دارد.	با مفاهیمی چون انزوا، تنهایی (خلوت ظاهری) و سیر درونی (خلوت باطنی)، قرابت معنایی دارد.	
افزاینده ارتباطات است.	ارتباطات را محدود می‌کند.	
تسهیل‌کننده حضور دیگران است.	مانع نفوذ دیگران به حریم خود است.	
ماهیت فیزیکی دارد.	ماهیت فیزیکی و متافیزیکی دارد.	
خصوصیت فضایی دارد.	خصوصیت فضایی و انسانی دارد.	به لحاظ کالبدی
در ارتباط با فضاهای عمومی است.	در ارتباط با فضاهای خصوصی است.	
با کاهش سلسله‌مراتب و موانع دسترسی افزایش می‌یابد.	با افزایش سلسله‌مراتب و موانع دسترسی افزایش می‌یابد.	
در مرکزیت و آکس اصلی پلان قرار می‌گیرد.	در کنج‌ها و گوشه‌های پلان جانمایی می‌شود.	
محدوده دید را افزایش می‌دهد.	امکان دید را محدود می‌کند.	
تزئینات پرکار و فراوان دارد.	تزئینات کمی دارد.	
با افزایش بازشوها، میزان نور افزایش می‌یابد.	از تعداد بازشوها کاسته و میزان نور کم می‌شود.	

(مأخذ: نویسندگان)

روش پژوهش

همان‌گونه که پیش از این نیز عنوان شد، هدف اصلی در پژوهش حاضر، بررسی چگونگی نمودپذیری دو مفهوم خلوت و جلوت در ساختار فضایی خانه‌های سنتی ایران است. بر همین اساس و پس از تبیین نظری این دو مفهوم در بخش ادبیات تحقیق، استخراج شاخص‌هایی که بتواند نمودپذیری این دو مفهوم را در ساختار معماری ایرانی بررسی کند، امری ضروری است. از آنجا که در پژوهش‌های پیشین، توصیفاتی پراکنده در ارتباط با راهکارهای نمود این دو مفهوم در معماری ارائه شده است، از این‌رو به منظور استخراج یک چارچوب نظری منسجم برای استفاده در تحقیق حاضر از تکنیک دلفی و به روش اشباع نظری استفاده شد.

برای این منظور از مصاحبه کیفی با شانزده عضو هیئت‌علمی با مرتبه علمی دانشیار و بالاتر که دارای تخصص در حوزه معماری ایرانی بودند، بهره گرفته شد.

تعداد این افراد بر اساس اشباع نظری در پاسخ‌های ارائه‌شده به دست آمد؛ به این ترتیب که با مراجعه حضوری به این اساتید و تبیین اهداف و مبانی تحقیق، از آنها خواسته شد تا عوامل و پارامترهایی را که می‌تواند منجر به نمود مفاهیم خلوت و جلوت در معماری خانه‌های سنتی ایرانی می‌شوند، معرفی نمایند. روند مصاحبه تا زمانی ادامه یافت که به اشباع نظری در این ارتباط دست یافته شود. کلیه مصاحبه‌های انجام گرفته ضبط و سپس به طور کامل به روی کاغذ آمد. سپس متن مصاحبه‌ها در محیط نرم‌افزار Word it out بارگذاری و ابر کلمات مرتبط با مفاهیم مطرح شده، استخراج گردید (شکل ۱). بر اساس این تحلیل، امکان استخراج مهم‌ترین مفاهیم مرتبط با نمودپذیری خلوت و جلوت در معماری سنتی ایران از دیدگاه متخصصان این حوزه فراهم شد که در جدول (۲)، این شاخص‌ها بر اساس فراوانی آنها در گزاره‌های مطرح شده، ارائه شده است.

شکل ۱- ابر کلمات مربوط به شاخص‌های معرف خلوت و جلوت در معماری خانه‌های سنتی ایران از دیدگاه متخصصان

(مأخذ: نویسندگان)

جدول ۲- چارچوب نظری تحقیق: شاخص‌های سنجش خلوت و جلوت در فضا

شاخص‌ها	متغیرهای مورد سنجش
سلسله‌مراتب	دسترس‌پذیری فیزیکی و بصری
قلمرو	درب، دیوار، نرده، پله
مکان‌یابی	عمومی و خصوصی بودن، مرکزیت، آکس
قابلیت دید	فضای قابل مشاهده از یک نقطه
ابعاد و تناسبات	طول، عرض، ارتفاع
نور	تعداد و سطح بازشوها
تزیینات	میزان تزیینات (سقف، بدنه، کف)

(مأخذ: نویسندگان)

در مرحله بعد و پس از استخراج چارچوب نظری تحقیق، تدوین روشی برای کمی سازی و قابلیت سنجش این مفاهیم نظری در ساختار کالبدی فضایی خانه های سنتی ایران، امری ضروری بود. به همین سبب روش نحو فضایی معماری انتخاب شد (ر.ک: معماریان، ۱۳۸۱). در این روش با استفاده از ابزار Depth map، نمودارهای توجیهی و نیز نرم افزار Depth map سعی در کمی سازی مفاهیم استخراج شده در بخش چارچوب نظری شد. در ادامه به معرفی مهم ترین شاخص های تحلیل مفاهیم معماری در نظریه نحوه فضا پرداخته می شود:

- **عمق:** هرچه عمق فضا کمتر باشد، تفکیک و جداسازی فضایی کاهش یافته، در نتیجه فضا یکپارچه تر می شود. این موضوع نشان دهنده در دسترس بودن فضا است (ر.ک: حیدری و دیگران، ۱۳۹۵). از ابزار عمق برای تحلیل شاخص سلسله مراتب می توان بهره گرفت که در این ارتباط، عمق متریک با استفاده از نرم افزار Depth map و عمق مرحله ای با استفاده از تحلیل نمودارهای توجیهی قابل تحلیل است.

- **مانع:** قلمروهای مختلف فضایی بر اساس موانعی که در اطراف آن وجود دارد، تعریف می شوند. این موانع می توانند در قالب موانع کاملاً صلب (درها و دیوارها)، موانع نیمه صلب (نیم دیوارها، جداکننده ای موقتی و پارتیشن ها) و یا موانع ذهنی (تفاوت در کف سازی، ایجاد اختلاف سطح و...) در فضا نمود یابند (ر.ک: حیدری و تقی پور، ۱۳۹۷). بنابراین در تحلیل قلمروها می توان از ابزار مانع استفاده کرد.

- **هم پیوندی:** هم پیوندی یک فضا به معنای میزان پیوستگی یا جدا افتادگی آن فضا در نظام کلی پیکربندی بناست (ر.ک: همان). هرچه میزان هم پیوندی یک فضا بیشتر باشد، این بدان معنی است که فضای مورد نظر در حلقه های بیشتری قرار دارد و در نتیجه میزان نفوذپذیری به آن افزایش می یابد. افزایش میزان

نفوذپذیری به معنای عمومی بودن فضا و کاهش نفوذپذیری به معنای خصوصی بودن فضا است. - **اتصال:** مفهوم اتصال یا به تعبیری دیگر ارتباط، به معنی تعداد پیوندهایی است که به طور مستقیم بین هر فضا با فضاهای دیگر ایجاد می شود. اتصال فضاهای به یکدیگر موجب شناخت فضایی مناسب و همچنین تسهیل در گردش و روابط میان فضاهای می شود. هرچه تعداد اتصال هر فضا به فضاهای مجاورش بیشتر باشد، آن فضا عمومی تر و هرچه این مقدار کمتر باشد، آن فضا خصوصی تر است.

- **دسترسی بصری:** این شاخص به معنای میزان سطحی از فضا است که ناظر از یک نقطه می تواند رؤیت کند. این شاخص در نرم افزار Depth map با استفاده از ابزار ایزوویست (Isovist) سنجیده می شود (ر.ک: حیدری و دیگران، ۱۳۹۶). هرچه مقدار ایزوویست در ارتباط با یک فضا یا یک عرصه فضایی کمتر باشد، آن فضا دارای حریم بیشتر و در نتیجه خصوصی تر است و در مقابل فضاهایی که از زاویه دید بیشتری برخوردار باشند، فضاهایی عمومی تر به شمار می آیند.

- **عمق بصری:** این شاخص در تعیین نحوه حرکت فرد در محیط ساختمان به کار می رود. به این ترتیب که هرچه فضا دارای عمق بصری کمتری باشد، بیشتر در معرض دید بوده، شانس انتخاب بیشتری را برای مسیر حرکت در مجموعه دارد و در نتیجه فضای عمومی تری محسوب می شود.

- **کنترل بصری:** میزان دید فضاهای نسبت به یکدیگر را می توان با مؤلفه کنترل بصری ارزیابی نمود. هرچه مقدار کنترل بصری بیشتر باشد، به این معنی است که مابقی فضاهای روی فضای مورد نظر، دید بیشتری دارند و از این رو فضا، عمومی تر است. در مقابل، کاهش کنترل بصری به معنای کاهش دید روی فضا و در نتیجه خصوصی تر بودن آن

است (حیدری و دیگران، ۱۳۹۵-ب: ۹۷). اکنون پس از معرفی شاخص‌های تحلیل با استفاده از روش نحو فضا، می‌توان یک چارچوب روش‌شناختی برای تحلیل مفاهیم نظری عنوان شده در چارچوب نظری تحقیق معرفی کرد. با توجه به ماهیت متغیرهای مربوط به هر کدام از این مفاهیم، می‌توان آنها را در دو دسته روش‌های نحوی و غیر نحوی

دسته‌بندی نمود. به این معنی که در روش نحوی، شاخص‌های عنوان شده با استفاده از ابزار نحو فضا، تحلیل می‌شوند و در روش غیر نحوی، از ابزاری چون مشاهده اسناد و مستندات بهره گرفته خواهد شد. جمع‌بندی روش‌شناختی تحقیق در جدول (۳) ارائه شده است.

جدول ۳- چارچوب روش‌شناسی مربوط به شاخص‌ها، متغیرها و ابزار تحلیل

روش تحلیل	شاخص‌ها	متغیر مورد سنجش	ابزار سنجش
روش نحوی	سلسله‌مراتب	دسترسی فیزیکی و بصری	عمق
	قلمرو	درب، دیوار، نرده، پله	مانع
	مکان‌یابی	عمومی و خصوصی بودن، مرکزیت	هم‌پیوندی، ارتباط
	قابلیت دید	فضای قابل مشاهده از یک نقطه	Depth Map نرم افزار VGA, stepdepth, isovist
روش غیر نحوی	ابعاد و تناسبات	طول، عرض، ارتفاع	مشاهده اسناد و نقشه‌ها
	نور	تعداد و سطح بازشوها	مشاهده اسناد، نقشه، عکس
	تزئینات	میزان تزئینات (سقف، بدنه، کف)	مشاهده اسناد، عکس

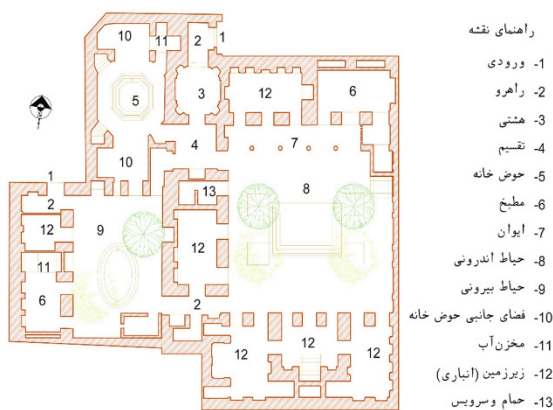
(مأخذ: نویسندگان)

معرفی نمونه موردی تحقیق

با توجه به اینکه هدف اصلی در پژوهش حاضر، ارزیابی نحوه نمودپذیری دو مفهوم خلوت و جلوت در معماری خانه‌های سنتی ایرانی است، تحلیل وجوه این نمودپذیری، نیازمند تعیین یک نمونه موردی است. بر همین اساس خانه توتونچی در شهر شیراز به عنوان نمونه موردی تحقیق حاضر، انتخاب شد. دلیل این انتخاب، تبعیت این خانه از الگوی معماری سنتی ایرانی، چندحیطه بودن، داشتن فضاهای متعدد و در نهایت امکان دسترسی آسان به آن برای انجام برداشت‌های میدانی بوده است. این خانه که در بافت تاریخی شهر شیراز قرار دارد، مربوط به دوره قاجار و از جمله محدود خانه‌های دو حیطه در شهر شیراز است که در محله درب شاهزاده در سمت شرقی بازار وکیل شمالی قرار دارد.

بنا دارای دو ورودی مجزا است که ورودی جبهه شمالی، به حوض خانه و اندرونی راه دارد و ورودی جبهه غربی، به حیاط بیرونی ارتباط پیدا می‌کند. در بخش باختری این حیاط، ساخت‌وساز دو آشکوبه‌ای است که در آشکوب یکم، دو اتاق سه دری در هر دو سوی پلکان مرکزی قرار گرفته است. در گوشه خاوری (شرقی) حیاط، راهرویی است که به حیاط مرکزی اصلی راه پیدا می‌کند. اما ورودی اصلی خانه در سمت شمالی و دارای سر در آجری است. پس از گذر از آن به یک هشتی و سپس به حیاط مرکزی می‌رسیم. در کنار هشتی، فضایی دیده می‌شود که حوض خانه بنا بوده، دارای نقشه هشت گوشه‌ای است. در دو سمت این حوض خانه، ساخت‌وساز دو آشکوبه وجود دارد و در نمای بیرونی با آجرکاری و کاشی‌کاری آرایش شده است.

چوبی وجود دارد. در بخش جنوبی به وسیله پلکان پرشکوه که با کاشی کاری زیبایی آرایش شده، به تالار آشکوب بالایی دسترسی دارد. فضای درونی این بخش در برگیرنده یک اتاق اصلی و دو اتاق در همسایگی آن است که با درک های چوبی از هم جدا شده است. در گوشه باختری حیاط اصلی، اتاق پنج دری دیده می شود که در نمای بیرونی آن، دو جرز کاشی کاری وجود دارد.

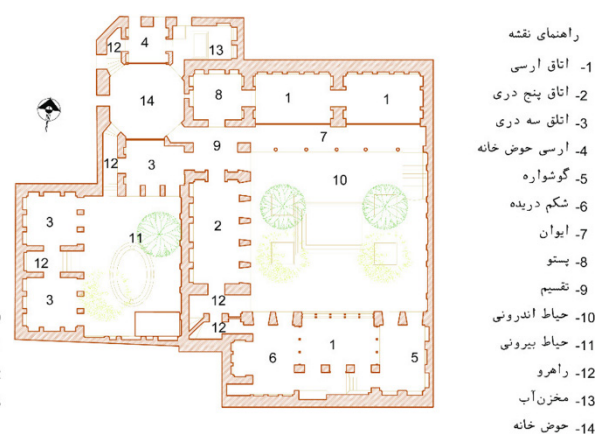
شکل ۳- پلان طبقه اول و معرفی فضاهای خانه توتونچی (مأخذ: میراث فرهنگی استان فارس)

شکل ۵- ایوان ستون دار واقع در ضلع شمالی خانه توتونچی

که به بخش بیرونی بنا وارد می شود- در نظر گرفته شده است. همچنین با توجه به استقرار بخش های مهم خانه در طبقه همکف، صرفاً نمودار توجیهی این طبقه ترسیم شده و تحلیل ها بر اساس روابط فضایی موجود در این طبقه انجام گرفته است.

در سه سوی حیاط مرکزی، ساخت و ساز اصلی بنا وجود دارد و بدنه گوشه خاوری دارای تاق نماهای تزئینی است که با آجر و کاشی آرایش شده است. در گوشه شمالی، یک ایوان ستون دار با چهار ستون سنگی ترک دار در همکف و یک ایوان با پنج ستون گچی و سرستون های گچبری زیبا و چشم نواز در آشکوب بالایی دیده می شود. در پشت این ایوان، دو اتاق تودرتو با درک های

شکل ۲- پلان همکف و معرفی فضاهای خانه توتونچی (مأخذ: میراث فرهنگی استان فارس)

شکل ۴- اتاق ارسی واقع در ضلع جنوبی خانه توتونچی

تجزیه و تحلیل داده ها

تحلیل با استفاده از ابزار نحوی

نخستین گام در استخراج و تحلیل داده ها در روش نحوی، ترسیم نمودار توجیهی مربوط به پلان نمونه مورد نظر است. فضای پایه در این نمودار، ورودی اصلی واقع در جبهه غربی-

ترتیب خصوصی‌ترین فضاهای خانه و محل نمود خلوت در عرصه خصوصی هستند و در مقابل، فضاهای هشتی، حیاط و شاه‌نشین، عمومی‌ترین فضاهای خانه و محل تجلی جلوت در خانه هستند.

مکان‌یابی

همان‌گونه که پیش از این نیز عنوان شد، در تحلیل مسئله مکان‌یابی فضاها در پیکره‌بندی خانه، از ابزار هم‌پیوندی و ارتباط کمک گرفته شده است. هم‌پیوندی يك فضا بیانگر پیوستگی یا جدایی آن فضا از سیستم کلی یا سایر فضاهاست و ارتباط که رابطه مستقیمی با میزان هم‌پیوندی دارد، به معنای میزان اتصال مستقیم میان فضاها با یکدیگر است. افزایش ارتباط و هم‌پیوندی یک فضا با سایر فضاها، دسترسی به آن فضا را افزایش داده، زمینه را برای حضور و تعاملات بیشتر آماده می‌کند و در نتیجه جلوت فضا را افزایش می‌دهد. در مقابل، کاهش هم‌پیوندی و ارتباط میان فضاها به معنای جداافتادگی فضاها و در نتیجه خصوصی‌تر شدن فضاهاست که در این صورت، فضای موردنظر مناسب برای خلوت‌گزینی به شمار می‌رود.

بر اساس نتایج حاصل از جدول (۵) چنین مشاهده می‌شود که هم‌پیوندترین فضاها در نظام پیکره‌بندی خانه توتون‌چی، به ترتیب فضاهای حیاط، شاه‌نشین و پنج‌دري با مقادیر هم‌پیوندی ۱/۵۲، ۱/۴۷ و ۱/۴۳ است و در مقابل جداافتاده‌ترین فضاها در این خانه، فضاهای گوشواره، مطبخ و سه‌دري با مقادیر هم‌پیوندی ۱/۱۱، ۱/۱۶ و ۱/۲۲ است. این موضوع همچنین در رابطه با شاخص ارتباط در این فضاها نیز صدق می‌کند؛ به این معنی که بیشترین ارتباطات فضایی در رابطه با فضاهای حیاط، شاه‌نشین و پنج‌دري با مقادیر ۹،

خانه هستند. با این تحلیل می‌توان چنین عنوان نمود که فضاهای مطبخ، گوشواره و سه‌دري دارای بیشترین سلسله‌مراتب برای دسترسی و در نتیجه مناسب‌ترین فضاها برای خلوت‌گزینی هستند و در مقابل، فضاهای هشتی، حیاط و شاه‌نشین دارای کمترین میزان سلسله‌مراتب برای دسترسی و در نتیجه مناسب‌ترین فضاها برای نمود جلوت در خانه به شمار می‌روند.

قلمرو

مفهوم قلمرو به معنای حوزه و یا بخش‌هایی از فضاهاست که به واسطه نوع استفاده‌کنندگان از آن، برخی فعالیت‌ها در آن امکان‌پذیر بوده، انجام بعضی دیگر از فعالیت‌ها در آن وجود ندارد. با این توصیف، خانه‌های سنتی ایران دارای یک قلمرو خصوصی برای استفاده اهل خانه و یک قلمرو عمومی برای استفاده سایرین است که قلمرو خصوصی با عنوان اندرونی و قلمرو عمومی با عنوان بیرونی شناخته می‌شود. در روش نحو فضا، بهترین روش برای سنجش مفهوم قلمرو، استفاده از ابزار مانع است. به این ترتیب که وجود موانع زیاد در مسیر دسترسی به یک فضا، آن را به قلمرو خصوصی تبدیل کرد و بالعکس وجود موانع کم در دسترسی به یک فضا، نشان‌دهنده تعلق داشتن آن فضا به قلمرو عمومی خانه است.

با توجه به نتایج جدول (۵) مشاهده می‌شود که بیشترین تعداد موانع در دسترسی به فضاهای گوشواره، مطبخ و سه‌دري با مقادیر ۲۴، ۲۲ و ۲۱ وجود دارد. این در حالی است که کمترین میزان موانع در دسترسی به فضاهای هشتی، حیاط و شاه‌نشین با مقادیر ۳، ۶ و ۷ وجود دارد. بنابراین و با این تحلیل می‌توان چنین برداشت کرد که فضاهای گوشواره، مطبخ و سه‌دري به

۵ و ۶ شکل گرفته است و کمترین میزان ارتباط نیز در رابطه با فضاهای گوشواره، مطبخ و سه‌دري با مقادیر ۱، ۲ و ۳ به وجود آمده است. با مشاهده میدانی و تحلیل نقشه‌ها نیز مشاهده می‌شود که فضاهای حیاط، شاه‌نشین و پنج‌دري همگی در امتداد محورهای اصلی خانه شکل گرفته‌اند. این در حالی است که مطبخ و اتاق سه‌دري در کنج‌های حیاط و گوشواره در انتهای فضای سه‌دري مستقر شده است. همین موضوع نشان‌دهنده جلوت‌پذیری فضاهای حیاط، شاه‌نشین و پنج‌دري و خلوت‌پذیری فضاهای مطبخ، سه‌دري و گوشواره در نظام پیکره‌بندی خانه شده است.

قابلیت دید

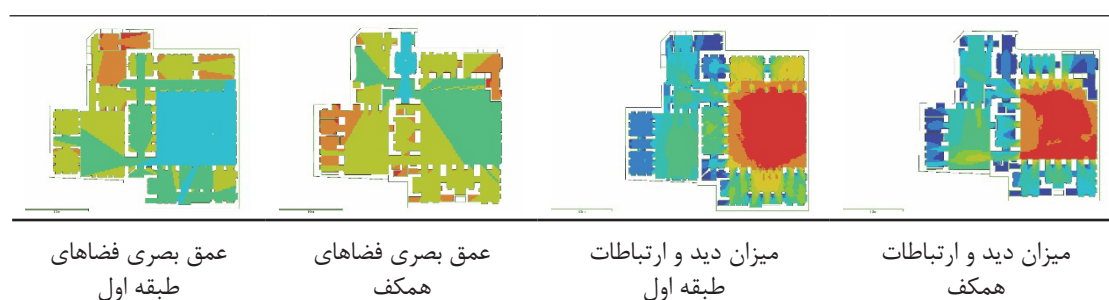
بر اساس آنچه در بخش روش پژوهش عنوان شد، تحلیل قابلیت دید با استفاده از دو رویکرد زیر قابل انجام است:

- میزان دید به یک فضا از سایر فضاها
- میزان دید از یک فضا به سایر فضاها

در تحلیل میزان دید به یک فضا از سایر فضاها، از نتایج نمودار توجیهی و نیز آنالیز VGA در محیط نرم‌افزار دپس مپ استفاده

شده است. همان‌گونه که از داده‌های جدول (۵) (در رابطه با تحلیل نمودار توجیهی) نمایان است، بیشترین میزان دیدی که نسبت به یک فضا در خانه وجود دارد، در حیاط با مقدار ۷ شکل گرفته است و در مقابل کمترین میزان دید در فضاهایی چون هشتی، مطبخ، گوشواره با مقدار عددی ۱ وجود دارد. این موضوع در آنالیز VGA نیز به نتایجی مشابه دست یافته است. از این تحلیل برای سنجش میزان عمق بصری استفاده می‌شود. به این ترتیب که فضاهایی که دارای عمق بصری بیشتری هستند، میزان دید کمتری نسبت به آنها وجود دارد و در مقابل فضاهایی که دارای عمق بصری کمتری هستند، میزان دید بیشتری نسبت به آنها به وجود می‌آید. همان‌گونه که در جدول (۶) در ارتباط با تحلیل VGA نمونه موردی در محیط نرم‌افزار دپس مپ نمایان است، حیاط با رنگ قرمز دارای کمترین میزان عمق بصری و در نتیجه بیشترین میزان دید فضایی است و در مقابل فضاهایی چون گوشواره، مطبخ و هشتی با رنگ آبی دارای بیشترین میزان عمق بصری و در نتیجه کمترین میزان دید فضایی هستند.

جدول ۶- تحلیل VGA در ارتباط با سنجش عمق بصری در خانه توتونچی

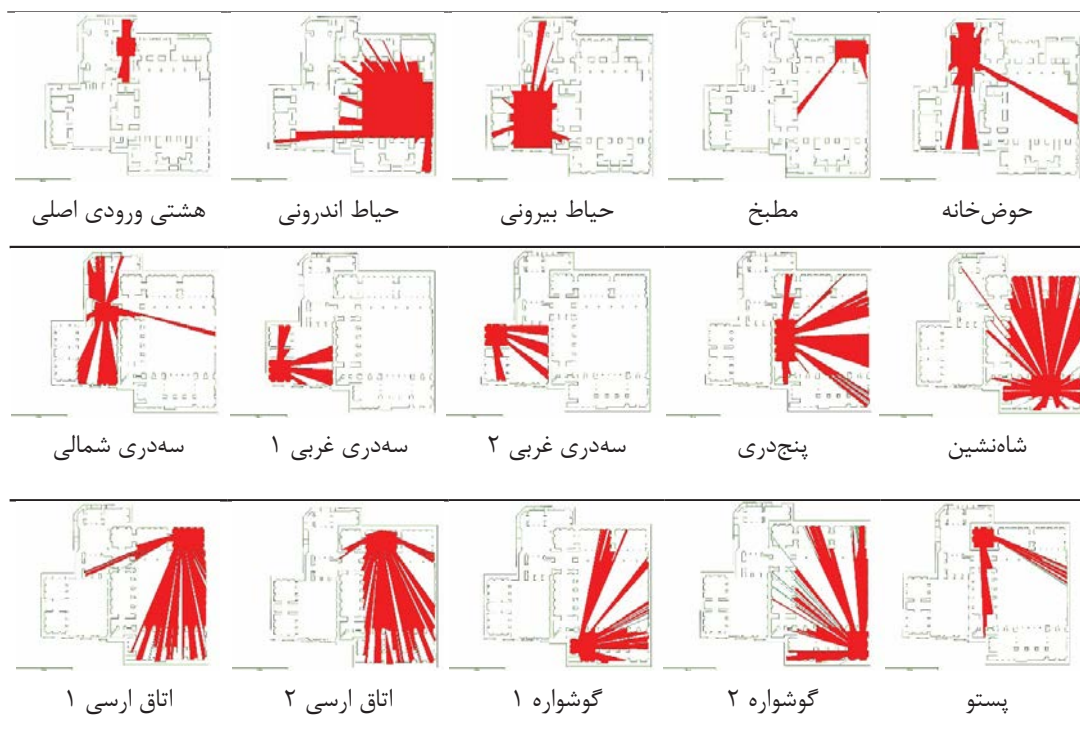

(مأخذ: نویسندگان)

مشخص می‌شود و از آنجا، میزان دیدی که به سایر فضاهای اطراف شکل می‌گیرد، مشخص می‌گردد. نتایج این بخش در جدول (۷) ارائه شده است.

تحلیل میزان دید از یک فضا به سایر فضاها در محیط نرم‌افزار دپس مپ با استفاده از تحلیل ایزوویست انجام گرفته است. در این تحلیل، موقعیت ناظر در محیط نرم‌افزار در هر فضا به طور جداگانه

جدول ۷- تحلیل میزان دید از فضاهای مختلف به سایر فضاها در خانه توتونچی با استفاده از ابزار Isovist

(مأخذ: نویسندگان)

با توجه به نتایج ارائه شده در جدول بالا مشاهده می شود که بیشترین میزان دید مربوط به فضاهای حیاط، شاهنشین و اتاق پنج دری است که دلایل آن استقرار در مرکز و محورهای اصلی بنا و نیز افزایش تعداد و سطح بازشوها در این فضاها (شاهنشین و پنج دری) در مقایسه با سایر فضاهای موجود در خانه است. در مقابل میزان دید در فضاهایی مانند مطبخ، هشتی پستو و اتاق های سه دری نسبت به سایر فضاها بسیار اندک است که این امر نیز متأثر از مکان یابی این فضاها در گوشه ها و محورهای فرعی بنا و نیز کاهش سطح و تعداد بازشوها در این فضاها در مقایسه با فضاهای عمومی خانه است.

بر اساس آنچه از تحلیل های بالا به دست آمد، فضاهایی که بیشترین میزان دید نسبت به آنها وجود دارد، امکان دید از آنها نسبت به فضاهای اصلی خانه از جمله حیاط نیز افزایش یافته است. این

فضاها، بیشتر کارکردی اجتماعی داشتند و از آنها برای انجام فعالیت های عمومی خانه استفاده می شده است. بنابراین این فضاها که در معرض دید بیشتری قرار دارند، زمینه جلوت پذیری در آنها افزایش یافته است که این موضوع با استقرار در محورهای اصلی بنا و نیز افزایش سطح بازشوها در آنها نمود یافته است. اما در مقابل، فضاهایی که کمترین میزان دید نسبت به آنها وجود دارد، سطح بازشوها در آنها نیز کاهش یافته است. همچنین این فضاها در گوشه های بنا و در نقاطی غیر قابل دسترس و به دور از فضاهای عمومی خانه قرار گرفته اند. از این فضاها که بیشتر برای فعالیت های خصوصی خانه استفاده می شود، به واسطه پنهان بودنشان، زمینه خلوت گزینی در آنها افزایش می یابد که این موضوع در تعداد بازشوها اندک آنها و نیز مکان یابی آنها در گوشه های دنج و به دور از دید مستقیم در خانه نیز نمود یافته است.

تحلیل با استفاده از ابزار غیر نحوی

بر اساس آنچه در بخش روش تحقیق عنوان شد، در تحلیل‌های غیر نحوی از ابزار مشاهده استفاده شده است که در این ارتباط سه شاخص ابعاد و تناسبات، نور و تزئینات به کار رفته در کلیه فضاهای خانه بررسی شده است.

ابعاد و تناسبات

در نظام فضایی خانه، افزایش ابعاد و تناسبات یک فضا به معنای افزایش استفاده‌پذیری از آن برای کارکردهای متنوع و عمومی خانه است. این در حالی است که کاهش ابعاد و تناسبات در یک فضا به معنای خصوصی‌تر بودن آن فضا و استفاده از آن برای فعالیت‌های خصوصی و خاص است. با این توضیح و در تحلیل فضاهای موجود در نمونه موردی مشاهده می‌شود که از میان فضاهای مختلف خانه، سه فضای شاه‌نشین، پنج‌دري و اروسی از نظر ابعاد فضایی، وسعت بیشتری دارند. همچنین در ارتباط با فضاهای باز نیز حیاط بیرونی دارای ابعاد وسیع‌تری، نسبت به حیاط اندرونی است. بنابراین می‌توان چنین برداشت نمود که وسعت این فضاها با تنوع فعالیت‌هایی که در آنها انجام می‌گرفته است، در ارتباط است و از اینرو زمینه حضورپذیری در این فضا نیز افزایش یافته است. بنابراین بهترین مکان‌ها برای نمایش جلوت فضایی، این فضاها هستند. در مقابل فضاهایی چون پستو و گوشواره از نظر ابعاد فضایی در کمترین میزان ممکن قرار دارند که این موضوع نشان‌دهنده اختصاص این فضاها به فعالیت‌های خاص و محدود است. بنابراین این فضاها مناسب‌ترین فضاها برای خلوت‌گزینی در خانه به شمار می‌روند.

نور

میزان نور ورودی به یک فضا به تعداد و سطح بازشوها در آن فضا بستگی دارد. اگر فضایی از میزان بازشوهای بیشتری برخوردار باشد، به طور طبیعی میزان نورگیری بیشتری نیز خواهد داشت. با این توصیف در بررسی میدانی نمونه موردی مشاهده شد که اتاق‌های شاه‌نشین و پنج‌دري دارای بیشترین میزان بازشو و فضاهای پستو در انتهای اتاق‌های سه‌دري و نیز گوشواره‌ها دارای کمترین میزان بازشو و در نتیجه کمترین میزان نور ورودی هستند. این موضوع مبین این نکته است که فضاهای شاه‌نشین و پنج‌دري که برای انجام فعالیت‌های اجتماعی از جمله پذیرایی از مهمان به کار می‌رفتند، نماد جلوت فضایی هستند و وجود نور زیاد در چنین فضاهایی، ابزاری برای نمایش این جلوت است. اما در مقابل، فضاهایی چون پستو و گوشواره که به عنوان مکانی خلوت در خانه شناخته می‌شود، به واسطه نوع فعالیت‌های شخصی و خصوصی که در آن اتفاق می‌افتد، میزان نورگیری کمتری نیز دارند. به بیانی دیگر، استفاده از نور کم در این فضاها، زمینه خلوت‌پذیر شدن آنها برای استراحت و انجام فعالیت‌های خصوصی خانواده را فراهم آورده است.

تزئینات

در ادوار مختلف، معماری، محملی برای حضور هنرهای گوناگونی چون خوش‌نویسی، گچ‌بری، آینه‌کاری، کاشی‌کاری، نقاشی و غیره بوده است. این هنرها در قالب تزئینات، بخش مهمی از معماری ایران بوده‌اند که همواره به وسیله آن، مفاهیمی فراتر از زیبایی‌شناسی صرف بیان می‌شده است. این هنرها، نقش مهمی در کیفیت‌دهی به فضاهای مسکونی داشته و جزئی از

هرچه بیشتر مهمانان استفاده می‌شد. در مقابل فضاهایی چون مطبخ، زیرزمین، انباری، پستو و گوشواره، دارای کمترین میزان تزئینات بودند. دلیل این موضوع در استفاده خصوصی از این فضا و عدم امکان حضور افراد غریبه در این فضاها بود. بنابراین این فضاها، نمود خلوت در خانه به شمار می‌رفتند.

فضا بوده‌اند. در معماری، نقوش، اشکال و رنگ‌ها، نشانه بارزی برای القای معانی بوده است.

یکی از پرتجمل‌ترین فضاها در معماری خانه‌های سنتی، فضاهای شاه‌نشین و پنج‌دري است؛ به نحوی که از تزئینات در این فضاها به منظور نمایش جلوت و شکوه برای تکریم

شکل ۸- حیاط اندرونی خانه توتونچی

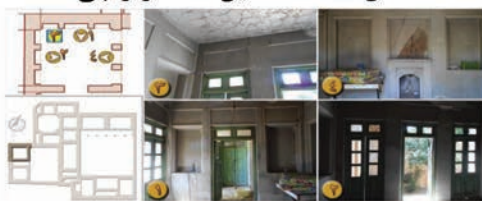
شکل ۱۰- مطبخ اندرونی خانه توتونچی

شکل ۱۲- حوض خانه خانه توتونچی

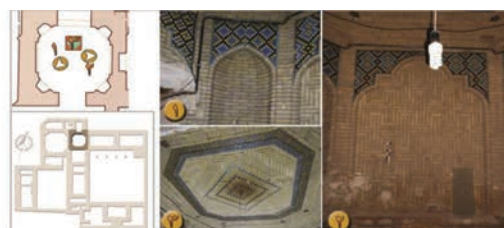
شکل ۱۴- شاه‌نشین خانه توتونچی

شکل ۱۶- سهدری غربی بیرونی خانه توتونچی

شکل ۱۸- سهدری شمالی بیرونی خانه توتونچی

شکل ۷- هشتی خانه توتونچی

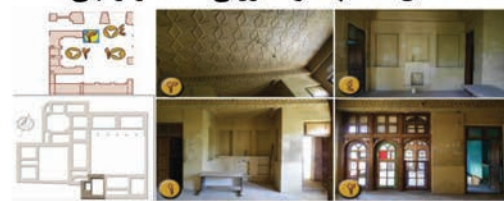
شکل ۹- حیاط بیرونی خانه توتونچی

شکل ۱۱- ارسی خانه توتونچی

شکل ۱۳- پستو اندرونی خانه توتونچی

شکل ۱۵- گوشواره خانه توتونچی

شکل ۱۷- پنج‌دري خانه توتونچی

بحث اصلی

تحلیل خانه توتونچی با تکیه بر شاخص‌های هفت‌گانه پژوهش نشان داد که نمود مفاهیم خلوت و جلوت در معماری مسکن سنتی ایرانی نه به صورت دوگانه‌ای مطلق، بلکه در قالب طیفی پیوسته و چندلایه رخ می‌دهد. یافته‌ها نشان داد که دو فضای حیاط و شاه‌نشین، بیشترین انطباق را با شاخص‌های مفهوم جلوت دارند. حیاط با قرارگیری در مرکز هندسی و عملکردی خانه، نقشی محوری در پیوند تمامی اجزای کالبدی ایفا می‌کند و بستر اصلی فعالیت‌های جمعی، آیین‌ها و ارتباطات خانوادگی و اجتماعی است. شاه‌نشین نیز با موقعیت ممتاز در جبهه اصلی، تزئینات چشمگیر و بازشوهای وسیع، فضایی ویژه برای پذیرایی از مهمان به شمار می‌رفته و کارکرد آن به‌روشنی در خدمت مفهوم جلوت بوده است. در نقطه مقابل، گوشواره و مطبخ، بیشترین نمود خلوت را دارند. گوشواره به عنوان خصوصی‌ترین فضای خانه، محلی برای انجام امور کاملاً شخصی و خانوادگی بوده است و مطبخ نیز با کارکرد عملکردی و وابسته به فعالیت‌های روزمره زنان خانه، به طور کامل در قلمرو اندرونی قرار می‌گیرد. این دو فضا از نظر سلسله‌مراتب فضایی، سطح دسترسی محدود و کاهش دید نسبت به سایر فضاها، نمونه بارز تحقق خلوت در معماری مسکن سنتی‌اند. سایر فضاهای خانه، نظیر سه‌دری‌ها، ایوان‌ها و اتاق‌های جانبی، دارای کارکردی منعطف و دوگانه هستند؛ بسته به شرایط زمانی، نوع حضور افراد و نیازهای کارکردی، می‌توانند هم‌زمان تجلی خلوت یا جلوت باشند. این ویژگی انعطاف‌پذیری فضایی، یکی از خصوصیات بارز معماری ایرانی است که امکان پاسخگویی به نیازهای متنوع خانواده را فراهم می‌آورد.

ابعاد و تناسبات فضایی نیز نقش مهمی در تحقق این مفاهیم دارند. فضاهای جمعی همچون حیاط و شاه‌نشین با وسعت و مقیاس مناسب برای حضور جمع، نماد جلوت هستند، در حالی که فضاهای خلوت مانند گوشواره با مقیاس کوچک‌تر، نسبت‌های انسانی و دسترسی محدود تعریف شده‌اند. همچنین میزان نور و تزئینات فضاها به طور مستقیم با مفهوم خلوت و جلوت مرتبط است. شاه‌نشین و پنج‌دری‌ها با بازشوهای بزرگ، تزئینات پرکار و نورگیری وسیع، ماهیت جلوت را تقویت می‌کنند، در حالی که مطبخ و گوشواره با نورگیری محدود و تزئینات اندک، خلوت را بازنمایی می‌کنند. به طور کلی معماری سنتی ایرانی با تعریف فضاهای قطبی (خلوت محض و جلوت محض) در کنار گسترهای از فضاهای میانی، بستری چندلایه و پویا برای زیست خانوادگی و اجتماعی فراهم می‌کرده است. این سازمان فضایی نه تنها بیانگر ارزش‌های فرهنگی چون حفظ حریم و احترام به روابط اجتماعی است، بلکه انعطاف لازم برای تغییر کارکرد بر اساس زمان مناسبت و گروه‌های کاربری را نیز ایجاد می‌کرده است. خانه توتونچی به عنوان نمونه‌ای از معماری مسکونی قاجاری، گویا نمونه‌ای از تبلور پیوند میان ساختار فضایی و مفاهیم بنیادین خلوت و جلوت در مسکن سنتی ایران به شمار می‌آید. جدول (۸)، جمع‌بندی کلی پژوهش در ارتباط با جلوت‌پذیری و یا جلوت‌پذیری فضاهای مختلف خانه را به نمایش می‌گذارد.

جدول ۸- بررسی خلوت و جلوت فضاهای خانه توتونچی بر حسب شاخص های به دست آمده

شاخص خلوت - جلوت	متغیرها	ابزار	وزودی	هشتی	حیاط	شاه نشین	پنج دری	سه دری	حوض خانه	زمستان	ارسی	گوشواره	مطبخ
سلسله مراتب	دسترسی فیزیکی	عمق فضایی	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	دسترسی بصری	کنترل دید	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
قلمرو مکانی	دیوار	مانع	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	در	مانع	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	پله	مانع	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
مکان یابی	عمومی - خصوصی	هم پیوندی	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	مرکزیت - اکس-کنج	ارتباط فیزیکی-بصری	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
قابلیت دید	دید به فضا	کنترل بصری	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	دید از فضا	دسترسی بصری	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
		عمق بصری	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
تناسبات	طول	مشاهده	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	عرض	اسناد	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	ارتفاع	نقشه ها	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
نور	سطح باز شو	مشاهده	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	تعداد باز شو	نقشه ها اسناد	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
ترئینات	میزان ترئینات	مشاهده	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
	بدنه، سقف، کف	اسناد عکس	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت	جلوت
مجموع شاخص ها													
فضای خلوت													
فضای جلوت													

(مأخذ: نویسندگان)

نتیجه گیری

پژوهش حاضر با هدف بررسی نحوه نمودپذیری مفاهیم خلوت و جلوت در معماری خانه های سنتی ایرانی، با استفاده از نمونه موردی خانه توتونچی در شیراز نشان داد که این مفاهیم نه به صورت مطلق و دوگانه، بلکه در قالب

طیفی پیوسته و چندلایه در نظام فضایی خانه ها حضور دارند. تحلیل شاخص های هفت گانه شامل سلسله مراتب، قلمرو مکانی، مکان یابی، قابلیت دید، ابعاد و تناسبات فضایی، نور و ترئینات نشان داد که این شاخص ها به طور مستقیم بر میزان عمومی یا خصوصی بودن فضاها و در

نتیجه نمود خلوت یا جلوت در آنها تأثیر می‌گذارند.

یافته‌ها مشخص کرد که فضاهایی مانند حیاط و شاه‌نشین، به دلیل موقعیت مرکزی و محوری، وسعت و تناسب فضایی مناسب، نورگیری وسیع و تزئینات شاخص، بیشترین نمود جلوت را دارند. حیاط با قرارگیری در قلب هندسی و عملکردی خانه، محور اصلی ارتباطات فضایی و فعالیت‌های جمعی است و امکان حضور هم‌زمان افراد مختلف و تعاملات اجتماعی گسترده را فراهم می‌کند. شاه‌نشین نیز با جایگاه ممتاز در جبهه اصلی بنا، بازشوهای متعدد و تزئینات پرکار، فضایی ویژه برای پذیرایی از مهمانان و فعالیت‌های جمعی فراهم آورده، به طور برجسته جلوة اجتماعی و نمایشی خانه را تقویت می‌کند. در نقطه مقابل، مطبخ و گوشواره به عنوان خصوصی‌ترین فضاهای خانه، با دسترسی محدود، سلسله‌مراتب فضایی بالا و کاهش دید و بازشو، وضوح تجلی خلوت را نشان می‌دهند. گوشواره، محل انجام امور کاملاً شخصی و خانوادگی بوده، مطبخ با کارکرد ویژه و محدود به فعالیت‌های روزمره زنان خانه، نمونه بارزی از اندرونی فضاهای سنتی است. علاوه بر فضاهای قطبی، بیشتر فضاهای دیگر خانه دارای قابلیت انعطاف فضایی هستند و بسته به نوع فعالیت، زمان حضور افراد و شرایط استفاده می‌توانند هم تجلی خلوت و هم جلوت باشند. این ویژگی انعطاف‌پذیری فضایی، یکی از شاخص‌های معماری سنتی ایرانی، امکان پاسخگویی به نیازهای متنوع خانواده، مناسبات اجتماعی و شرایط کارکردی مختلف را فراهم می‌آورد و نشان می‌دهد که طراحی خانه‌های سنتی تنها محدود به دوگانگی خصوصی و عمومی نبوده، بلکه بستری چندلایه و پویا برای زندگی روزمره و مناسبات جمعی ایجاد می‌کرده است.

تحلیل معماری نشان داد که ابعاد و تناسبات فضایی، نور و تزئینات نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در تقویت مفهوم خلوت و جلوت دارند. فضاهای عمومی و جمعی با وسعت و نور بیشتر و تزئینات برجسته، امکان حضور و تعامل جمعی را افزایش داده، به تبلور جلوت کمک می‌کنند؛ در حالی که فضاهای خصوصی با مقیاس کوچک، نور محدود و تزئینات کم، شرایط مناسبی برای خلوت‌گزینی فراهم می‌آورند.

در نهایت نتایج این پژوهش تأکید می‌کند که معماری خانه‌های سنتی ایرانی با تعریف فضاهای قطبی و گسترهای از فضاهای میانی، نه تنها ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی مانند حفظ حریم، احترام به روابط خانوادگی و اجتماعی را بازتاب می‌دهد، بلکه امکان انعطاف و تعدیل عملکرد فضایی را نیز فراهم می‌آورد. خانه توتونچی به عنوان نمونه‌ای از معماری مسکونی قاجاری، نمونه‌ای گویا از پیوند میان ساختار کالبدی و مفاهیم بنیادین خلوت و جلوت در مسکن سنتی ایران است و می‌تواند راهنمایی ارزشمند برای طراحی فضاهای انعطاف‌پذیر، فرهنگ‌مدار و اجتماعی در معماری معاصر ایرانی باشد.

منابع

قرآن کریم

نهج البلاغه (۱۳۷۹) ترجمه محمد دشتی، قم، مشهور.

اسلامی، مطهره و یعقوب پیوسته‌گر و علی‌اکبر حیدری (۱۴۰۲) «کاربست مفهوم آرامش در خانه‌های معاصر کرمان (فهم ابعاد مختلف شکل‌گیری آرامش در دو الگوی آپارتمانی و مستقل حیاطدار)»، مطالعات شهر ایرانی - اسلامی، دوره چهاردهم، شماره ۵۱، صص ۹۵-۱۱۲.

آلتمن، ایرون (۱۳۸۲) محیط و رفتار اجتماعی: خلوت، فضای شخصی، قلمرو، ازدحام، ترجمه علی نمازیان، تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

امیدواری، سمیه و سمیه داودی و حسین مهدوی‌پور (۱۴۰۳) «خوانش و تحلیل مؤلفه‌های کیفی مؤثر در ادراک فضای خانه‌های سنتی یزد (مطالعه تطبیقی: خانه رسولیان و خانه مرتاض)»، مطالعات شهر ایرانی- اسلامی، دوره پانزدهم، شماره ۶، صص ۴۷-۷۰.

پارسای بخارایی، خواجه‌محمد (۱۳۵۴) قدسیه (کلمات بهاءالدین نقش‌بند)، مقدمه و تصحیح و تعلیق از احمد طاهری عراقی، تهران، طهوری.

پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۲) «پدیدارشناسی نمای ساختمان‌های مسکونی و سیر تکوینی توقعات از آن»، هنرهای زیبا، شماره ۱۴، صص ۵۱-۶۲.

حیدری، علی اکبر و دیگران (۱۳۹۵ الف) «سنجش میزان راندمان عملکردی فضا در انواع سازمان فضایی بناهای درمانی با استفاده از تکنیک نحو فضا (نمونه موردی: سنجش موقعیت ایستگاه‌های پرستاری در بخش بستری)»، انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، شماره ۱۲، صص ۱۴۹-۱۶۲.

----- (۱۳۹۵ ب)
«تحلیل دانه‌بندی بلوک‌های مسکونی از منظر جرم‌شناسی با استفاده تکنیک نحو فضا»، هنرهای زیبا، شماره ۳، صص ۹۱-۱۰۱.

10.22059/jfaup.2016.61105

----- (۱۳۹۶) «بررسی نقش حیاط در پیکره‌بندی فضایی مساجد در راستای ارتقای راندمان عملکردی با

استفاده از روش چیدمان فضایی»، هنرهای زیبا، شماره ۳، صص ۹۱-۱۰۴.
10.22059/jfaup.2017.64779

حیدری، علی اکبر و یعقوب پیوسته‌گر و سارا محبی‌نژاد و مریم کیایی (۱۳۹۷) «ارزیابی شیوه‌های ایجاد محرمیت در سه نظام پیمون بزرگ، کوچک و خرده پیمون در پیکره‌بندی مسکن ایرانی- اسلامی با استفاده از تکنیک نحو فضا»، مرمت و معماری ایران، سال هشتم، شماره ۱۶، صص ۵۱-۶۸.

20.1001.1.23453850.1397.8.16.5.2

حیدری، علی اکبر و ملیحه تقی‌پور (۱۳۹۷) «تحلیل محرمیت در خانه‌های سنتی بر اساس نسبت توده به فضا (نمونه موردی: خانه‌های تک‌حیاط در اقلیم گرم و خشک)»، معماری اقلیم گرم و خشک، سال ششم، شماره ۸، صص ۷۷-۹۹.
0.1001.1.26453711.1397.6.8.4.4

سلطانزاده، حسین (۱۳۷۶) تبریز، خشتی استوار در معماری ایران، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی.

شریفانی، محمد و محمد معرفت (۱۴۰۲) «نمودپذیری ارزش‌های معنوی در معماری اسلامی با محوریت فضای سکونت»، مطالعات شهر ایرانی- اسلامی، دوره چهاردهم، شماره ۵۳، صص ۱-۲۰.

ظفرنویسی، خسرو (۱۳۸۹) «خلوت در عرفان اسلامی»، فصلنامه ادیان و عرفان، سال هفتم، شماره ۲۵، صص ۱۰۷-۱۲۹.

لنگ، جان (۱۳۸۱) آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علی‌رضا عینی‌فر، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.

ترقی، محمدعلی (۱۳۵۹) فرهنگ خیام
عربی-فارسی، تهران، کتابفروشی خیام.

مرتضی، هشام (۱۳۸۷) اصول سنتی
ساخت‌وساز در اسلام، ترجمه ابوالفضل
مشکین و کیومرث حبیبی، تهران، مرکز
مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و
معماری.

منصوری، علی (۱۳۸۹) «حجاب و پوشیدگی
در شهرسازی ایرانی - اسلامی (نمونه
پژوهش میدانی: بافت قدیم شهر
شیراز)»، مسکن و محیط روستا، شماره
۱۳۰، صص ۳۸-۴۹.

ناصری ازغندی، حسن و محسن طبسی
و حسن رضایی (۱۴۰۲) «وجوه تمایز
مؤلفه‌های محرمیت معماری متأثر از

تفاوت سبک زندگی در فرهنگ شرق و
غرب»، مطالعات شهر ایرانی - اسلامی،
دوره چهاردهم، شماره ۵۴، صص ۶۳-۸۱.

نجم‌الدین رازی (۱۳۵۲) مرصادالعباد، تهران،
چاپ محمدامین ریاحی.

نصیری، نگار (۱۳۸۸) «مطالعه تطبیقی مفهوم
خلوت در خانه درونگرای ایرانی و خانه
برون‌گرای غربی»، هنرهای زیبا، شماره ۳۹،
صص ۳۷-۴۶.

10.22059/jfaup.2018.68319

نیک پناه، منصور و ابراهیم نوری (۱۳۹۵)
«خلوت در حرای دل، بارزترین توصیه اقبال
برای عرفا»، مطالعات شبه‌قاره، شماره ۲۷،
صص ۱۴۷-۱۶۴.

10.22111/jsr.2016.2587